

De arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden

Begin februari bracht de WRR een advies uit over de toekomst van het Nederlandse stelsel van hoger onderwijs.¹ Een van de centrale elementen in de analyse van de WRR is de relatie van het hoger onderwijs tot de arbeidsmarkt. In de visie van de WRR ziet deze relatie er anders uit dan in de huidige praktijk – veelal impliciet – ligt besloten. In deze column wil ik wat nader op het achterliggende gedachtegoed ingaan.

De arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden heeft de afgelopen decennia spectaculaire wijzigingen ondergaan. Het aantal academici en HBO'ers op de arbeidsmarkt is – zowel in relatieve als in absolute zin – sterk toegenomen. Vroeger hielden de vraag naar hoger opgeleiden en het aanbod elkaar goed in evenwicht. In de huidige tijd echter kunnen hoger opgeleiden arbeidsmarktproblemen ervaren die andere groepen werknemers al veel eerder waren tegengekomen. Een baan waar de genoten opleiding niet echt kan worden aangesproken of werkloosheid zijn ook voor hoger opgeleiden problemen geworden waarmee rekening gehouden moet worden.

De relatie tussen hoger onderwijs en arbeidsmarkt kan in twee etappes worden besproken. In eerste instantie gaat het om het volume: hoeveel hoger opgeleiden zijn nodig? In tweede instantie gaat het om de kwaliteit: wat moeten hoger opgeleiden eigenlijk meebrengen om aansluiting te vinden op de arbeidsmarkt en wat verstaan we eigenlijk precies onder aansluiting? Nu is het niet zo dat op deze eenvoudig te stellen vragen zomaar een eenduidig antwoord kan worden gegeven. Wel kunnen we aangeven in welke richting antwoorden moeten worden gezocht.

Volume – Arbeidsmarktonderzoek heeft aan het licht gebracht dat hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt soms plaatsen bezetten die feitelijk beneden hun opleidingsniveau liggen. Dat lijkt niet alleen een desinvestering, maar anderen – lager opgeleiden – zouden hiervan bo-

vendien de dupe worden. Ontvangen te veel mensen een opleiding aan universiteit of hogeschool? Zijn we bezig de samenleving te overscholen en moeten we nodig wat minder in hoger onderwijs investeren?

Deze conclusie is voorbarig. Dat er hoger opgeleiden zijn die op enig moment beneden hun opleidingsniveau werkzaam zijn, betekent niet dat zij blijvend op een te laag niveau worden ingezet; in principe biedt een hogere opleiding de mogelijkheid door te groeien. Ook kan niet worden geconcludeerd dat de samenleving als geheel beter af zou zijn geweest indien de betreffende hoger opgeleiden minder onderwijs zouden hebben genoten. Op een wat algemener niveau blijkt van overinvesteringen in hoger onderwijs geen sprake te zijn; zowel voor de samenleving als geheel, als voor het individu is het rendement van een onderwijsinvestering nog altijd sterk positief. En dan gaat het nog zuiver om het financiële rendement. Indien bovendien rekening wordt gehouden met immateriële baten van onderwijs, dan zouden rendementsberekeningen nog positiever kunnen uitvallen. Vanuit de arbeidsmarkt geredeneerd is er geen reden het volume van de investeringen in hoger onderwijs terug te dringen.

Daarbij komt nog een tweede aspect, en dat is hoe we tegen de vraag naar hoger opgeleiden aankijken. Gaat het hier om een gegeven, voortvloeiend uit economische en technologische ontwikkelingen die van buiten op ons af komen? En is het dan slechts zaak zo goed mogelijk te voorspellen hoeveel hoger opgeleiden nodig zullen zijn? Of is hier ook nog een wat minder passief paradigma denkbaar? Een recente bijdrage aan de economische theorievorming zou hier wel eens een nieuwe weg kunnen wijzen. De 'nieuwe economische groeitheorie' gaat ervan uit dat groei ook 'endogeen' kan zijn, ofwel kan voortvloeien uit investeringen die we zelf maken. In het bijzonder gaat het dan om de gedachte dat er schaalvoordelen te behalen zijn bij bepaalde typen investeringen. Voor het (hoger) onderwijs betekent dit dat de economische waarde van kennis toeneemt naarmate het gemiddelde kennisni-

veau toeneemt. Uit deze redenering vloeit niet alleen voort dat het aanbod aan hoger opgeleiden deels zijn eigen vraag oproept, maar ook dat investeringen in hoger onderwijs ten minste ten dele door de overheid gedragen dienen te worden. De theorie stelt immers dat een hogere opleiding vooral dan vruchten afwerpt indien ook zoveel mogelijk anderen een hogere opleiding hebben gevolgd. En op dat laatste heeft het individu nu eenmaal geen invloed.

Uit het voorgaande kan bepaald niet worden afgeleid hoeveel studenten hoeveel hoger onderwijs zouden moeten krijgen. Wel zijn de baten van investeringen in hoger onderwijs sterk positief. Bovendien wordt ook in ons omringende landen ruim geïnvesteerd in hoger onderwijs (in Frankrijk probeert men deze investeringen juist op te voeren). Ten slotte hoeft zelfs een (schijnbare) overproductie aan hoger opgeleiden niet negatief te zijn; deze kan immers leiden tot allerlei nieuwe activiteiten en bijbehorende werkgelegenheid.

Aansluiting – Hogescholen en universiteiten streven naar aansluiting op de arbeidsmarkt door hun opleidingen in toenemende mate op specifieke banen en functies toe te snijden. Een enorme groei van het aantal onderscheiden studierichtingen was hiervan het gevolg. Deze ontwikkeling sluit echter niet goed aan op de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Beroepen en functies ontwikkelen en veranderen immers in een steeds hoger tempo; de levenscyclus van beroepen wordt almaar korter. Daarmee is de vraag naar hoger opgeleiden veel minder opleidingsspecifiek geworden. Voor de vraagzijde van de arbeidsmarkt is het veel belangrijker dat studenten een attitude meebrengen die hen in staat stelt met de ontwikkelingen mee te groeien, dan dat studenten precies de specialisatie in huis hebben die hen onmiddellijk inzetbaar maakt.

Aan de andere kant is het zo dat veel hoger opgeleiden al direct na hun afstuderen niet in het specialisme terechtkomen waarvoor ze zijn opgeleid. Daarbij worden loopbanen van hoger opgeleiden meer en meer gekenmerkt door regelmatige veranderingen van werkgever, van functie, van beroep en van discipline, een ontwikkeling die zich in de toekomst in versterkte mate zal voortzetten. Ook aan de aanbodzijde zien we dat volledig op een specifiek beroep of functie gerichte hogere opleidingen gebaseerd zijn op een achterhaald beeld van de werking van de arbeidsmarkt.

Als we vanuit deze gedachtenlijn doorredeneren, ontstaat een beeld van het type aansluiting waarnaar het hoger onderwijs zou kunnen streven. Instellingen voor hoger onderwijs zouden zich in de eerste plaats dienen toe te leggen op het bieden van een solide basis

waar studenten hun hele loopbaan mee toe kunnen. Dat betekent aandacht voor basiskennis, maar vooral ook voor een aantal basisvaardigheden die je mag verwachten van mensen op een academisch denk- en werkniveau. Het zijn juist deze zaken waarop werkgevers in eerste instantie hun hoger opgeleid personeel selecteren; de afstudeerrichting of specialisatie van de studenten speelt op de arbeidsmarkt slechts in een beperkt aantal gevallen een rol. In het WRR-rapport worden inhoud en doel van een dergelijke basis nader uitgewerkt onder de noemers 'academische vorming' voor het wo en 'professionele vorming' voor het hbo.

Een beroepsspecialisatie wordt in deze optiek een verbijzondering van die basis. Teneinde de dynamiek van de arbeidsmarkt te kunnen volgen, zouden beroepsgerichte specialisaties niet langer dan één à twee jaar moeten duren. De mogelijkheden om snel in te spelen op actuele ontwikkelingen in de beroepspraktijk zouden daarmee sterk toenemen. Daarbij zouden op een specifiek beroep gerichte opleidingen niet alleen kunnen worden gevolgd ter afronding van de studie, maar ook in een later stadium van de carrière.

Tot slot – De WRR komt in zijn advies met een herijking van de doelstellingen van het hoger onderwijs. De arbeidsmarkt vormt slechts één van de contexten waar de nieuwe eisen voor het stelsel aan worden ontleend. Desalniettemin vormen de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt een goede illustratie van de gedachtenlijn die de raad heeft gevolgd. De redenering die hiervoor werd weergegeven, komt onafwendbaar uit op het hoger onderwijs in fasen zoals de WRR dat voorstaat. Dat daarin een nieuw type afgestudeerde – namelijk de academische bachelor – de arbeidsmarkt zal gaan betreden, betekent een belangrijke verbetering van de aansluiting op de arbeidsmarkt; werkgevers selecteren hun hoger opgeleid personeel nu ook al vooral op het soort vaardigheden waar de eerste fase van de universiteit de nadruk op moet gaan leggen.

Krijn van Beek

Noot

1. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid *Hoger onderwijs in fasen*, Rapporten aan de Regering nr. 47, Sdu, Den Haag, 1995.

De WRR is gevestigd te 's-Gravenhage, Plein 1813 nr. 2. Inlichtingen over deze rubriek zijn verkrijgbaar bij het bureau van de WRR, telefoon 070-3564451.